

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Heckscher; »om det socialhistoriska i boken har prof. Heckscher generellt uttalat att det inte finns någon allmän ovederhäftighet i bokens socialhistoriska uppgifter, ett betyg som jag tolkar som ett om ock med tvekan godkänt», förklarade Holmberg spetsigt. Dagens stora intresse för det moderna genombrottet som epok har föranlett en nyutgåva liksom det förhållandet att Gunnar Ahlström, som Magnus von Platen uttrycker det, hör till »den marxistiskt grundade sociologiska metodens pionjärer i vårt land». Också Sven Møller Kristensen betecknar boken som »et historisk og metodisk grundleggende arbejde som fortjener at blive studeret og diskuteret langt mere end tilfældet hidtil har været». — När Sven Møller Kristensen och Hans Hertel i anslutning till 100-årsminnet av Georg Brandes' inledningsföreläsningar till Hovedstrømninger samlat en rad studier kring Brandes, är det *Den politiske Brandes* som står i förgrunden. Alltför ensidigt har man kontrasterat den unge och den gamle Brandes, konstaterar Møller Kristensen. Georg Brandes fortsatte att ta del i samhällsdebatten och han utnyttjades av de danska socialisterna inte bara på 1870- och 80-talen som Bent Søndergård uppvisar, utan också senare. En stor litteratursociologisk studie av Hans Hertel är rubricerad Georg Brandes mellem socialdemokrater, marxister og kulturradikale; den utgör samlingsbokens tyngst värdiga bidrag.

Elias Bredsdorff har gett sin bok om Den store nordiske krig om seksualmoralen följande undertitel: »En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne». Ett överflöd av material har förelegat, men Bredsdorff har förstått att sovra och han tycks mig i sin kronologiska genomgång lyckas ge kontur åt en mångfald kombattanter i den nordiska sedlighetsfejden. Något fördjupat idé- eller socialhistoriskt perspektiv blir det naturligt nog inte utrymme för. Att Bredsdorffs ironi spelar över de konservativa företrädarna kan man inte förtänka honom, men kanske kunde sedlighetsvännerna någon gång fått röna en gnutta förståelse. Agnete Rasmussen har i skriften Dansk Kvindesamfund og sædelighedsfejden 1887 studerat denna kvinnoförnings sociala rekrytering. »Disse to ting, det grundtvigste element i DK, og kulturkampens genoplussen ved Brandes' angreb, er hovedårsagen til den modsætning, der er mellem DK's praktiske arbejde i de første år og foreningens stillingtagen i en teoretisk strid som sædelighedsfejden», framhåller Agnete Rasmussen i sin således till danska förhållanden begränsade studie.

Ulf Wittrock

Michael Winkler: *Stefan George*. — Michael Winkler: *George-Kreis*. Sammlung Metzler. J. B. Metz-

lersche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart 1970 och 1972.

Michael M. Metzger and Erika A. Metzger: *Stefan George*. Twayne's World Authors Series. Twayne Publishers, Inc. New York 1972.

Christa Saas: *Georg Trakl*. — Lore B. Foltin: *Franz Werfel*. — Matthias Prangel: *Alfred Döblin*. Sammlung Metzler. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart 1974, 1972 och 1973.

R. S. Furness: *Expressionism*. The Critical Idiom. Methuen & Co Ltd 1973.

Nerthus III. Nordisch-deutsche Beiträge. Eugen Diederichs Verlag 1972.

Till »den blandning av ofrivillig förvirring och fräckt charlataneri, som utmärkte Rimbaud och Mallarmé», fanns ingen motsvarighet hos Stefan George, fastslog Fredrik Böök i Bonniers illustrerade litteraturhistoria, VII (1935). Bööks värderingar var samstämmiga med dem som tyska litteraturhistoriker brukade föra fram. George avled i december 1933; Böök framhöll emellertid att knappast ens Georges »djupa patriotiska känsla av samhörighet med det tyska folket, ådagalagd allsedan världskriget», hade kunnat helt frigöra honom från den renodlade l'art-pour-l'art-ståndpunkten. I Danmark kom germanisten Carl Roos att på 1930-talet företräda en alltmer positiv hållning gentemot George och Georgekretsen; i Finland publicerade Lauri Viljanen 1936 en stor uppsats om honom. »Stefan George und seine Wirkungen in Skandinavien» behandlas av Steffen Steffensen i *Nerthus II* (1969) — se min anmälan i *Samlaren* 1969 — och om »Stefan George in Finnland» skriver nu Irma Rantavaara i *Nerthus III* (1972). Intresset för den senare George kulminerade i Norden just åren närmast efter 1935, konstaterar Steffensen som speciellt intresserar sig för Bertil Malmbergs förhållande till Stefan George. En slutlig uppgörelse med George som »nationell rannsakare och profet» ingår i Malmbergs memoarvolym *Ett författarliv* (1952).

De svenska bidrag till George-litteraturen som Michael Winkler registrerar i sin selektiva bibliografi över *Stefan George* (Realienbücher für Germanisten — Sammlung Metzler) utgörs av Vilhelm Ekelunds essä i *Antikt ideal och Sven Stolpes uppsats i Stefan George och andra studier* (1956). Den hittills fullständigaste George-bibliografin utgavs 1960 av G. P. Landmann. Året 1968 blev för George-intresset i Västtyskland ett betydelsefullt år. Schiller-nationalmuseet i Marbach arrangerade då en stor Georgeutställning som i pressen fick »ein überraschend grosses und zumeist positives Echo». Förutom utställningskatalogen kan man från detta år notera ett fullständigt fotomekaniskt nytryck av *Blätter für die Kunst* samt ett omtryck av Gundolfs George-bok. På senare år har fram-

lagts en mångfald ofta otryckta dissertationer om George fr. a. i Västtyskland, USA och Österrike. Winkler som samvetsgrant bokför dessa, framhåller att vad som nu kännetecknar Georgeforskningen är »detaillierte Einzelstudien». Han har också ägnat en 1972 utkommen bibliografi åt *George-Kreis*; »die Künstler und Gelehrten, die in der Dichtung Stefan Georges wengleich teilweise nur vorübergehend, ihr verpflichtendes Vorbild oder eine ihren Absichten komplementäre geistige Haltung fant.» Att Gundolfs bok liksom de andra publikationer som härstammar från George-kretsen, har sitt värde som källor, inte som »Forschungsergebnisse», betonar Margot Melenk i sin undersökning *Die Baudelaire-Übersetzungen Stefan Georges* (Wilhelm Fink Verlag, München 1974), som jag närmare behandlar i min uppsats ovan om tysk komparatism och symbolismen. »Einem Buch wie dem von Gundolf mag man seinen dokumentarischen Wert durchaus lassen – als Ausprägung eines Denk- und Sprachstils, den es heute nicht mehr gibt, der aber durch seine biografische Nähe zu George und durch unverkennbare sprachliche Begabung einer erschliessenden Kraft für Georges Dichtung und deren Ambiente nicht entbehrt.» – En märklig brevutgåva av brev till Stefan George – *Stefan George. Dokumente seiner Wirkung* – har Castrum Peregrini Presse helt nyligen utgivit. (Aus dem Friedrich Gundolf Archiv der Universität London.)

I *The Heritage of Symbolism* (1942), detta engelska pionjärverk om den symbolistiska strömningen, porträtterade C. M. Bowra bl. a. Rilke och George. Georges diktsamling *Der siebente Ring* (1907) föranleder Bowra till en parallell med »the cult of boyhood in ancient Greece». »In George's Germany [...] such cult of boyhood as existed was in the nature of things confined to a few people, and was in many cases purely esoteric. George's taste for it remains an idiosyncrasy which most of his contemporaries did not share. [...] He felt that the boyhood of Germany, handsome, serious, spiritual, was the greatest and surest hope.» Winkler åter konstaterar att »die Vergöttlichung des Eros in der Gestalt Maximins» väckte anstöt på många håll – »die Apotheose Maximins erschien als Skandal und Blasphemie des Religiösen, als selbstherrliche Vergewaltigung des platonischen Eros oder skurrile Pose.» Michael Winkler talar emellertid i sina båda bibliografiska häften – som också inrymmer en redogörelse för Georges hela levnadslöpp – föga i klartext om Georges homosexualitet. Sven Stolpe som ju visserligen inte är någon nyansernas älskare, förklarar i sin *George-studie* att »i hela litteraturen om George sägs aldrig någonting om hans homosexualitet». Brevväxlingen med Gundolf

trycktes först 1962, men som Stolpe framhåller hade Robert Boehringer redan förut avslöjat att en diktcykel i *Der siebente Ring* var inspirerad av Friedrich Gundolf. Jag har i min uppsats Pontus Wikner och victorianismens sexualtabun (Samlaren 1971) påpekat att den tyske juristen Karl Heinrich Ulrichs på 1860-talet i en rad pamfletter kämpade för den homosexuelles »naturliga rättigheter»; 1896 publicerades i Tyskland Havellick Ellis' bok *Das konträre Geschlechtsgefühl*. Jag vill här till här föga ett omnämnande av Phyllis Grosskurth's biografi över John Addington Symonds (1964; amer. ed. *The Woeful Victorian*, 1965); i denna uppmärksammade bok kastar hon ljus över »the extent of homosexual interests and practice within a circle of well-known literary men at the end of the century». Kretsen kring George i Tyskland erbjuder ett jämförelseobjekt och en parallell. (Guido Glurs *Kunstlehre und Kunstanschauung des Georgekreises* und die Aesthetik Oscar Wildes (1957) anlägger ej detta perspektiv.) Stolpe talar om »tystnaden omkring eller avskyn mot Stefan George i det borgerliga Tyskland». Å andra sidan skulle George efter krigsutbrottet komma att framstå som diktarpofeten par préférence – hade han inte på tröskeln till det stora kriget i *Das Stern des Bundes* (nov. 1913) siat om en apokalyptisk undergång, om »det heliga kriget» och om en ny tidsålder. »SG est-il précurseur d'Hitler?» frågade sig en fransk skribent anno 1933. »Die öffentliche Meinung, die sich im Urteil der Presse zu Georges letztem Geburtstag spiegelte, sah in ihm ohnehin fast einstimmig den Kunder des Neuen Reiches, dessen Prophezeiungen nun in Erfüllung gegangen sind.» Såväl Georges som Rilkes förhållande till den politiska verkligheten behandlas i nyutkomna böcker. (K. Landfried, resp. E. Schwarz.)

George är än idag, medger Winkler, »selbst dem anspruchsvollen nichtdeutschen Leser kaum ein Begriff». I *Wayne's World Authors Series* gör emellertid Michael M. Metzger och Erika A. Metzger ett försök att väcka ett nytt intresse för »Stefan George, the poet»; de har härvid bl. a. utnyttjat *George-lärjungen Ernst Morwitz'* (emigrant till USA 1938, † 1971) »detailed commentary on the whole body of George's works based, to a large extent, on conversations with the poets». Så gott som hela Georges lyriska produktion översattes av Morwitz och Olga Marx till engelska; en urvalsvolym förelåg 1943 i tryck (New York: Pantheon). Makarna Metzger (State University of New York at Buffalo) är i enlighet med de angivna principerna för skriftserien restriktiva med biografiskt och historiskt material. Alltför snabbt avfärdar de i förordet de ideologiskt betänkliga sidorna av Georges förkunnelse; de hänvisar till hur »Stauffenberg's

act—although a political failure—has been termed by the French critic Claude David, 'the gesture which puts George's thought into perspective'. (Claude Davids Stefan George. Son œuvre poétique förelåg 1952.) Som förespråkare för »a new humanism, moved by profoundly moral ends», uppfattar Michael och Erika Metzger George; deras »verkimmanenta» genomgång av hans diktsamlingar, alltifrån Hymnen (1890) till Das Neue Reich (1928), är på många punkter givande, men när de således i stort sett förbigår de tidshistoriska, politiska komplikationerna frestas de att alltför ensidigt föra fram George, som »'vatic' poet, a 'seer' and idealistic interpreter of a high principle of will». George-lärjungen Morwitz' – av judisk börd liksom Gundolf – höga etiska värdering går uppenbarligen igen hos dem båda.

»Nachwirkungen Stefan Georges im Expressionismus» har Manfred Durzak klarlagt i en uppsats i German Quarterly 1969. Georg Trakl som Christa Saas ägnat en bibliografi, hade en av sina utgångspunkter i dennes poesi. Traklbibliografin föreligger också den i Sammlung Metzler, liksom Lore B. Foltins *Franz Werfel-* och Matthias Prangels *Alfred Döblin-*bibliografier. Trakl tilldrar sig nu ett stegrad internationellt intresse, och han finns också behandlad i Twayne's världsförfattarserie; Herbert S. Lindenberger kombinerar i sin 1971 utgivna Traklstudie ett närstudium av Trakls texter, speciellt hans bildspråk, med en inplacering av honom i den europeiska symbolismen. Gunilla Bergstens av Christa Saas bokförda uppsats Georg Trakls traumatischer Kode (Studia Neophilologica 1971) som anbringar det förut i Traklforskningen av Walter Killy och andra lancerade begreppet »chiffer», berör med lätt hand de biografiska faktorerna. Christa Saas dröjer vid det incestuösa förhållandet till systemen Gretl och hennes abort, men menar att det biografiska materialets knapphet sannolikt aldrig kommer att göra en biografi möjlig.

Forskningen kring Franz Werfel åter befinner sig i ett begynnelsestadium, förklarar Lore B. Foltin. Dissertationerna växer i antal, särskilt i USA, där också den omfattande litterära kvarlätenheten finns. I Kiel ventilerades 1956 en Trakldissertation av Ingo F. W. Hochbaum, vari enligt undertiteln »die Bedeutung August Strindbergs für den dichterischen Expressionismus in Deutschland» speciellt uppmärksammas. Det är överhuvud svårt att orientera sig i flödet av tryckta och utryckta avhandlingar i USA och på andra håll. Matthias Prangel framhåller i sin Döblinbibliografi hur »die inzwischen zahlreichen, nicht in den Leiverkehr gelangenden maschinenschriftlichen Dissertationen aus Amerika weithin folgenlos bleiben» – om ju också mikrofilm eller xeroxkopia står till buds att rekvirera. Ett högst påtag-

ligt uppsving har Döblinintresset fått under de allra senaste åren. »Auffällig ist der grosse Anteil, den die ausländische Germanistik, insbesondere Frankreichs, Belgiens, Kanadas und der Vereinigten Staaten, an dieser Entwicklung hat.» För såväl Werfel som Döblin saknas en tillfredsställande större bibliografi. Klaus Müller-Salgets Alfred Döblin. Werk und Entwicklung (1972), där tyngdpunkten visserligen ligger på de tidigare verken, t. o. m. romanen Berlin Alexanderplatz, rymmer dock en förtjänstfull Döblinbibliografi.

Instruktivt och pedagogiskt upplagd är skriftserien The Critical Idiom (Methuen & Co), vari R. S. Furness svarar för en liten översikt över expressionismen. Av alla ismer i konst och litteratur är denna den kanske svåraste att definiera, förklarar Furness; han går kronologiskt tillväga, markerar bl. a. Strindbergs betydelse och lägger naturligt nog tyngdpunkten vid det expressionistiska dramat i Tyskland.

Brokigt och litet gammaldags är innehållet i Nerthus III, som innehåller en rad komparativt upplagda studier över »nordisch-deutsche» kulturförbindelser. Jag registrerar här bara Jan Olssons studie Kontakte Brechts mit schwedischen Theatergruppe och Per Sandéns Herwarth Walden – Der Sturm und Skandinavien, en redogörelse för brev i Der Sturm-arkivet från Gösta Adrian-Nilsson och andra. Det rör sig i båda fallen om smärre brottstycken ur utryckta avhandlingar. Hur vore det att erbjuda Samlaren-redaktören dylika vetenskapliga alster; han lider just inte av någon uppsjö av insända manus.

[Hellmut Thomke: *Hymnische Dichtung im Expressionismus* (Francke Verlag Bern 1972) och *Expressionism as an International Literary Phenomenon*, ed. by Ulrich Weisstein (Didier. Akadémiai Kiadó Budapest, 1973) skall jag ta upp till behandling i Samlaren 1975.]

Ulf Witrock

David Thorburn: *Conrad's Romanticism*. Yale University Press 1974.

Författaren menar att litteraturkritikerna för ensidigt hävdad Conrads »modernism». Man har sett honom som politisk profet när det gäller imperialistiska och revolutionära problem. Hans personer har fått stå för alienation och existensialism, förelöpare till Kafkas gestalter. Thorburn vill inte misskreditera denna uppfattning men menar att en annan sida hos Conrad har försumrats, nämligen släktskapen med fin-de-siècletraditionen i fråga om äventyrsromanen, speciellt Stevensen, och